

Очі старшого священника немов би прошили його чорними блискавками.

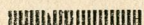
— Чого радієш, блазню? Замкнуть браму! Поставити збільшену варту!

Священик оглянув зацитьканих пастухів, оторопілий натовп, засмучених старійшин і простяг руку, вказуючи пальцем на Песаха. Потім помислив і сказав:

— Той, кому байдуже до праці й добробуту вбогих, працюючих людей — не Пророк. Підійть всі назустріч. Мені бо, священикові не випадає виходити назустріч всім мандрівним Пророкам. Просіть його, щоб зволив оминути тихе місто наше, де, хоч і живуть грішні люди, але не покарані Господом ні лепрою, ні сліпотою. Тут нема кого сціляти...

— Та ж говорять, що то — Месія! — озвався з натовпу несміливий голос.

— Хто це сказав? — грізно гукнув Уза. — Може ти навчатимеш священників? — іронічно запитав він у просторінь. — Замкнуть браму — і ... всі по хатах! Ми надто недостойні, щоб приймати Пророків!



Н. Королева.

VII. Чернець — вартівець*).

„Пишна гордість мене за собою вела“...

Б. Антонич.

Зацні відвідини вчених ченців з далекої Пізи принесли до кляшторного життя небувалий неспокій. День за днем минали в гарячкових приправах та хвилюваннях „річима зовнішніми, річима марними“, котрі звичайно не мали місця в кляшторних мурах. Часами між братією повставали суперечки, котрі, хоча й мали за своє джерело найліпші бажання — послужити якнайкраще гостям та возвеличити свій кляштор, — однак доводили аж до „мови свіцької“, якої також раніш не чували кляшторні сади, рефектарії, спокійні келії. По тих „свіцьких“ розмовах деякі брати починали поглядати скося на інших, творилися гуртки, що — хоча й не ставали в отверто ворожі позиції, однак були „думки ріжньою“, що також не личило чернецтву. Коротко кажучи, було стільки нової спокуси, що мабуть, коли б ті вчені італійські бенедиктини про це знали, вони б напевне відмовились від своєї візити.

Хвилювався навіть і брат Бертольд, хоч відразу, що вступив він до кляштору, став немов відрізаною скибою від хліба й не міг щільно зжитися з новим товариством, яке уявляли собою одиницю в колективі. Бертольдові хвилювання були й не тієї натури, що хвилювання загальні: йому відразу чомусь стали

*) VII. розділ повісти „1313“. Попередні розділи гл. ч. 6—7, 8—9, 10—11 1934; 1, 2—3 і 4 1935.

неприсмні ті невідомі вчені, що їхали сюди „очевидно — показувати свою вченість“. Вже само наймення патера Циринуса, яке з невимовно глибокою пошаною, як наймення святого чи принаймні блаженного, вимовляв патер гвардіян, викликало в Бертольда сталє роздражнення. Навіть — кумедне, майже хлопчає, школярське чи вуличницьке. Нераз уже Бертольд зловив себе на тому, що, згадуючи про цього, невідомого йому гостя, він зневажливо „дражнив“ його в думці — „патер Цитринус“. Не було це надто дотепно, а тим менче було мудро чи достойно чернечого стану, бо вказувало на відсутність у Бертольдовій душі християнської братньої любови до ближнього та пошани до старших.

Усвідомлюючи собі це, Бертольд картав себе, а медитуючи на ці теми, приходив до висновку, що й ніколи „любити ближнього“ він не вмів, а „четверту заповідь“ порушував раз по раз. Бо вже здавна в глибинах його душі розрісся якийсь міцний корінь почувань зовсім інших, як любов і до ближніх, і до старших. І що більше намагався вирвати той корінь з серця, то більше переконувався в своїй безсилості, а це ще більше драгувало, часами переходючи в „родовий“ гнів, котрий, не будши ні на кого вилитий, полишав по собі брудне шумовиння, як бурхлива повінь, що проходили прибережними луками. Знаючи ж, що на таку прикрість є лише два перевірені способи — молитва й праця, — Бертольд завзято працював.

Працював.

Але на молитві в останній час почував повну розгубленість.

Скупчити думок не міг. Знести їх всі до Божого престолу — не було сили. Керувати ними, як керує стернач в бурю своїм човном, в якому вся його надія на охорону й порятунок, — не мав волі, не міг себе примусити. Часто до цієї нездібности молитись ставала причиною саме праця, його праця, котра мусіла стати поруч з молитвою для охорони його від спокус. Так ні ж: стоючи на колінах перед круцифіксом, Бертольд часто ловив себе на тому, що губи його шепчуть слова молитви, а в думці йдуть розрахунки та хемічні комбінації.

І тоді, втомлений і роздратований, він впадав у недозволений критицизм.

— *Ora et labora!* — помилкова й нерозумна формула. — Не можна молитися й працювати, коли ти — не дроворуб, не прачка чи замітач кляшторного подвіря. Як найздібніший до війни вояк той, що нічого не думає, так і для молитви надаються оті брати „з черні“, а не він, що його розум працює безперестанку.

І не відчувши, що напрям його думок збивається на найнебезпечніший напрям — напрям зарозумілости й „гордині“, що прямою дорогою провадить до пекла, — вирішив, що буде хвалити Господа лише своєю працею.

— А молитесь нехай, поливаючи свою капусту, брат Нарцис! — пурхнуло веселим горобчиком в голові.

І Бертольд перестав молитись. Одначе не засадничо, а лише „відклав молитву до часу, коли йому дозволить на те праця“.

Щоправда, працював надзвичайно завзято. І раннім ранком був він за своїми книгами, й глупа ніч застала його за горном, за терезами. Використовував в повній мірі дозвіл отця гвардіяна, бо ж і предобрий патер Герхард радий був похвалитись перед приїзжими незвичайними успіхами свого молодого вченого, що раз-за-разом давав кляшторові та й люду посполитому нові, цінні відкриття та винаходи.

Затятий в праці Бертольд, зрештою, й не помітив, як надійшов урочистий день приїзду.

— Вже тут, брате! — Почув він від брата Нарциса, що, не маючи вже багато квіток, приносив йому „сухі букети“ з не-мортикою та небією, рослинами, вже тим добрими й святими, що самою назвою своєю вони нагадували про небо та життя вічне в ньому. — Тут, кажу, брате.

Бертольд не зрозумів:

— Та ж там, де й завжди, — відповів, не обертаючись, певний, що мова йде про місце для букета, на полиці під круцифіксом. — Постав і . . . мир з тобою!

Але ж Нарцис насмілився сьогодні перервати Бертольдову працю. Він здмухнув сажу з Бертольдової ряси й легенько погладив його по плечі:

— Та, ні, брате! Гості, кажу, тут! Приїхали... Шестеро. То ж не помилися, брате, як я був помилився. Один з них має от такенну бороду. Я й гадав, що то з них найстарший. Воно ж, брате, виходить, то — лише їхній скриптор, чи архиваріус, або що. А головний — отеть пріор їхній то б то...

Бертольд зморщився, немов йому закрутило в зубі:

— Брате Нарцисе, мене це дуже мало цікавить...

Рум'яне, наївне, немов дитяче — з навмисне привязаною жовтавою борідкою, як китичка на колосі кукурудзи, — обличчя старого садівника вкрилось одночасно й рум'янцем і сумом. Нарцис глибоко любив Бертольда й саме тому, що зовсім не розумів його. А що Бертольд був такий неподібний на інших, а особливо ж на самого Нарциса, завжди всім задоволеного, веселого й співучого, — Нарцис з найбільшою радістю служив Бертольдові, нічого від нього не жадавши, як і від інших братів. Тепер старий відчув біль, немов по ньому хльоснули бичем. Не тому, що брат Бертольд негречно обірвав його щиро радісну мову, а тому, — що він — Нарцис не вчас вирвався з своїм оповіданням і не догодив Бертольдові.

— Я знаю, брате... Вибач... я лише... — Нарцис підніс на Бертольда очі, повні благання, але Бертольд не бачив його й не чув його слів.

Старий втяг голову в плечі, як равлик, що ховається в мушлю, діткнутий у вразливе місце, тихо зідхнув і нечутно вийшов з лабораторії.

Бертольдові й на хвилику не прийшла в голову думка —

вийти назустріч гостям, приєднатись до братії. Буде кому вітати й без нього! А коли вони поцікавляться побачити і його — то самі сюди прийдуть. О! Щоб патер Герхард не привів їх „похвастатись“ лябораторією та й ним, її автором і творцем!..

І справді, патер гвардіян в першу чергу мусів похвалитись „сходячою зорею“ свого кляштору. Тим більше було цікаво показати ученим гостям, учневі „самого“ Алессандро-де-Спіна, доброчинця людства, що з поміччю Божою створив майже чудо, вигадавши такі шкла, які повертали людям втрачений зір, — свого винахідника в його новій лябораторії, просто за працею. То ж Бертольд і справді не счувся, як його майстерня, що в ній звичайно не було нічого стороннього, враз заповнилась по береги братією на чолі з чужими ченцями.

Настроєний заздалегідь проти останніх, Бертольд відчув майже фізичну більість, коли хтось з рухливих південних гостей необережним рухом викликав дзеленчання наповнених реторт. З стола злетіло на підлогу кілька листочків пергаменту, — й в Бертольдовій уяві вплив з минулого напів-призабутий образ, як колись ще там, у вежі, покійний батько з своїми гостями змітав з його працюючих столів розпочаті праці та приладдя. Звісно, не було це те саме. Та ж давні відчування відрожуються при подібності обставин. Бертольдові стало терпко на душі, як тоді, кров клетотіла й треба було великого напруження, щоб не виявити на зовні своїх почувань.

Тим часом патер гвардіян викінченими латанськими виразами, хоч і без зайвих прикрас та елегантних, вишуканих зворотів, що саме починали входити в моду, знайомив гостей з „любим сином своїм Бертольдом“.

Бертольд стояв, не підносячи голови. Стояв, як школяр, що йому перешкодили в здійсненню палкого бажання. Була йому неприємна й стисла гвардіянова латина, й розквітчене південною чемністю, межуюче з виявом захоплення, привітання патера Циринуса з ніколи дотепер не чуваною вимовою, що в ній настирливо виривалось незнайоме „дже“. Нарешті, коли вже промова гостя дуже затяглася, підвів очі.

Перед ним метушився маленький, рухливий, сухий і темний, мов вялена рибка, чернець. Живі, цілком молоді очі, чорні й блискучі, мов розпечені вуглики, дивились на Бертольда крізь виблискуючі шкла великих круглих окулярів. Від того ті очі видавались неприродньо великими, а сам промовець — настільки непривичною постаттю, що Бертольдове роздратовання раптом перейшло в ледви стриманий, внутрішній сміх.

— „Так от такий той“ *illustrissimus*“ та „*doctissimus*“, сущений чернослив, якого патер гвардіян, а з ним і вся братія вважають за восьме диво світу?“...

Тим часом „*illustrissimus*“ закінчив свою промову й швидко оглядав лябораторію.

— А от це, „*doctissime*“, саме по вашому фаху, — усміхався щасливий патер Герхард, легенько збовтуючи перед патером

Циринусом тектину в шклянй колбочці. Тектина з прозорої, що лише насподі посудини мала трохи осаду, стала молошною.

— Це — сік гадючника з сіллю! — ніби зрадів патер Циринус — от і добре. Дозвольте трошки на руку. — Й він відгорнув рукав своєї рясн та почав терти собі лікоть. — Я дуже вдарився сьогодні ранком, гуцаючи на мулі, — пояснив він. — Бо той мул, старий грішник, чогось ізлякався й так метнувся вбік, що я мало не випав.

— На вашу контузію брат Бертольд дасть вам справді гадючника, але це — говорив патер Герхард, — це — знаменитий лік на запалені очі! Помагає дивовижно!

— А, виходить, то — концентрований сік з гарбуза? — вже до самого Бертольда звернувся Циринус.

Але Бертольд труснув головою й відрубав коротко:

— Цинкова вода.

— Як? — незмірно здивувався чужинець. — Металь? Насмілюєтесь давати металь на очі?

— Насмілюємось, — коротко відповів Бертольд, якого знову вже заносив вихор.

Тим часом „цокочуча“ й „джеркаюча“ латина, мов кроки кованого мула по камяних плитах — помислив Бертольд — полилась нестриманим потоком. Патер Циринус говорив вільно й легко, немов би в буденній мові про буденні речі й це видавалось Бертольдові, що важив латину, як мову науки, — мало не хулоу. А італієць мов лекцію вичитував, розповідав, підпираючи прикладами, незвичайні властивості обкладів з гарбузового мякуша на хорі очі.

— Найвченніший з учених, Дом Валафрід Страбо, в праці своій „Hortulus“ — доводив патер Циринус, — в праці, що повно й досконалио трактує, пролічив: рослини та зела... вважав *cucurbita*.

Бертольд мовчав, чуючи повну зненависть і до патера Валафрида, й до його — „Hortulus'a“, хоч і сам часто користав з тієї визначної праці. Що — далі, то все більше його дратувала кожна фалда рухливої чорної рясн італійського вченого. Дратувало його, що та рясн висить на своєму господарстві так ніби він не мав жадного тіла, а уявляв з себе тільки тичку з вузькою попереочною в раменах, вужчою за нормальні людські плечі. Дратувало й те, що гість підстрибував як чорний кіс на садовій стежці. І, щоб позбутися того роздражнення, Бертольд вже нічого не слухав, лише помалу почав розглядати інших гостей. Оглянув уважно одного, другого й раптом — аж скамянів. Дом Циринус, інші гості, патер гвардіян, всі присутні брати — немов їх здмухнув вітер, — зникли всі з лябораторії. Дійсність і згадка, реальність і думка змішались в яскравий гармідер барв, звуків, образів. На Бертольдову душу накопилась велитенська хвиля неймовірної, безмежної радості — затопила його всього, підносячи до екстази.

Серед гостей, просто перед Бертольдом стояв живий, реальний, з дитинства Бертольдом улюблений „Чернець — вартівець“ з батьківського замку. Перед ним був той, хто був для

нього ще з дитячих літ солодкою загадкою, близькою й дружньою істотою, в присутності якої — навіть лише в присутності його мальованого образу, він, Константин, знаходив задоволення й радість життя, спокій душевний і силу до подолання більших труднощів. І от — той мальований, не живий образ тепер оджив і стояв перед ним, в його лябораторії, коли він Бертольд так тяжко бореться з самим собою, щоб не пуститись берега й не наробити нечуваного в кляшторі бешкету й осудовиська.

— Et verbum caro factum est — вилились всі Бертольдові думки в одну формулу.

Сльози підступали до горла. Серце скакало, готове вирватись з грудей. В мозку підплигувало, як стрибав колись розрадований Локі, одно-одним слово:

— Нарешті! Нарешті! Нарешті!..

А він, той „Він“ — без наймення — стояв, дивився просто Бертольдові в очі й своїми мудрими, блакитно-чистими, як у дитини, легенько усміхався, розумів Бертольдові почування й неначе говорив мовчки:

— Так, так! Це — я!

Бертольд не міг відорвати від нього свого погляду. Він знав на портреті кожну рисочку, навіть напрям маляревого „мазка“ на тім чи іншій місці ряс, перегиб хвилястої, „мов мед текучий“, бороди, — й тепер шукав, перевіряв на живій людині всі ті знайомі й так любі йому з дитинства риси.

Так, це — дійсно „Він“. Це — він, і нічого йому не бракує. Прекрасно збудована, ні худорлява, ні повна постать в розквіті людського віку. Обличчя, як з білого мармуру вирізблене, закінчене тонкими, мистецькими лініями. Золотиста, неначе з гофрованого шовку, борода, довга, пухка, „текуча“. І ті щирі, притягаючі, як магнет, очі. Чи ж були колись ще інші такі самі на світі, щоб так відповідали усій постаті, повній досконалої гармонії.

Нарешті, зустрінулись! — бігли думки. — Тепер пізнаємось. Почую його мову. Й зненацька безмежна відданість охопила всього Бертольда. Коли б ще не присутні, можливо, що кинувся б до гостя й цілував би йому руки, ноги.

Я піду за ним. Я буду з ним. Куди піду, де буду — то однаково. Аби з ним, з ним!..

І ніби відгук Бертольдової радості десь близько—близько, немов біля нього, задзеленчали сріблястим сміхом ніжні дзвіночки...

— Сарна під вікном...

І вона та освоєна сарма була така мила. І весь світ став осяяний. Навіть патер „Цитринус“ з своєю безконечною балаканиною про чоловіка, і той був милий і достойний подяки, що привіз із собою цього „Вартівця“, який не дивився більше на Бертольда, а легенько скручував у руці пергаментний сувій.

Бертольд усміхався. Очі його палали, навіть темний румянець пробився на його оливкових щоках, а руки були притиснуті до серця. Йому здавалось, що над його висками віють легесенькі крила. Чомусь на мить одну, як тіль прозора, понад

думками пролетіла хмаркою Колумба... Але та хмарка враз розвіялась: йому засяяло світло з блакитних очей „Вартвіця“ й вуха були повні веселої ніжноної мельодії срібних дзвіночків, що вже видзвонювали не там в кляшторному саду, а таки прямо в Бертольдовому серці...

|||||||||||||

С. Шелухин.

Критика нового підручника історії України (Д. Дорошенка).

(Продовження; початок гл. ч. 2—3. с. р.)

Заголовок праці: „Нарис Історії України“, а далі, що це „курс“, ще далі, що це „огляд історичного життя українського народу... на цілім просторі його історичного існування“, врешті, що це „образ розвитку молодой руської держави“ (I, с. 16, 42). Все різні об'єкти, хоч автор сам на с. 17 вказує, як на хибу, змішування „тръох різних понять: історії території, історії народу й історії держави“. На с. 19. Д-ко пише, що „Україна“ є означенням „пограниччя“, „окраїни“. Очевидно, що і в найдавніші часи під це поняття не можна підвести ту живу цілість, що зветься Українським народом. Історія ОКРАЇНИ й історія Укр. народу — це речі різні. Український нарід — це не нарід якоїсь чи чиеїсь окраїни або чийогось пограниччя, а самостійна цілість на певній території. Коли Україна це тільки польське або московське пограниччя, то можна подумати, що й Український нарід на основі підручника Д-ка — це тільки частина польського та московського народу, а не окрема народність і не окремий нарід. Тоді й історія України була б лише частиною польської чи московської історії. Для цього Д-ко дає привід ще й тим, що сам сплутав у одно історії українського і московського народу.

При нинішнім стані науки вважати, що „україна“ те саме, що й „окраїна“ або московське „україна“, є просто недопустиме. У такій важливій справі, як національне ім'я, Д-ко пішов за тими, що затакують факт існування двох форм одной назви: „У-країна“ і „В-країна“. В московській мові слово „вкраїна“ не існує. Так само є неправильним шукати змислу українського слова в московським слові „УКРАЙНА“, що є іншого походження й значіння. Тепер уже й шкільникам відомо, що в українській мові в словах з ненаголошеним У в приємнику чи наростку це У чергується з В і одно другим заступаємо без зміни значіння слова: украяти — вкраяти (україна-вкраїна), убити-вбити, укинути-вкинути, угорнути-вгорнути, угнути-вгнути, упадати-впадати, уточити-вточити і т. д. в кожній парі значіння одной другої форми те саме. В Іпат. літ. повно дих чергувань. Але ці У і В ніколи не переходять в О, бо це інший приємник чи наросток, що від нього й слова того ж пня міняють своє значіння на інше. Тому то: окраяти (окраїна, окрайок окрайка, окраєць), обити, окинути, огорнути, огнути, опадати, оточити і т. д. — це зовсім не те саме, що вище наведені слова від того ж пня з наростком У і В в початку. Слова „україна“ і „вкраїна“ це те саме значіння, але ж